

Câhiliye devrinden beri müttefikleri olan Rebîâlar'la (Güney Arapları) ittifak ederek Temîm ve Kays kabilelerinden meydana gelen Kuzey Arapları'na karşı cephe aldılar. Bilhassa Ezdî Mûhelleb b. Ebû Sufre'nin çevresinde Horasan'da güçlenerek Merv'den Buhara'ya yapılan seferlere katılmış ve zaman zaman Emîvî idarecileri nezdinde hayli nüfuz kazanmışlardır. Kendilerine muhalif halifeler geldikçe de nüfuzları kırılmıştır. Ezdîler'in Uman Sultanlığı'nın siyasi hayatında önemli bir rolü vardır.

Ezd kabilenesine mensup bazı meşhur kişiler şunlardır: Tevvâbin'in liderlerinden Abdullah b. Sa'd el-Ezdî, Emîvîler'in Horasan valisi Mûhelleb b. Ebû Sufre, Abbâsîler'in Horasan valisi Abdülcebâb b. Abdurrahman el-Ezdî, meşhur tarihçi Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ el-Ezdî, tarihçi Muhammed b. Abdullah el-Ezdî, Kâdilkudât Ömer b. Muhammed el-Ezdî, Mâlikî fâkihi Hişâm b. Abdullah el-Ezdî, Musullu tarihçi Ebû Zekeriyyâ Yezid b. Muhammed, Mâlikî fâkihi ve muhaddis İsmâîl b. İshak Cehdamî el-Ezdî, fâkih Ebû Ca'fer et-Tahâvî el-Ezdî, muhaddis Ebû'l-Feth el-Ezdî. İmam Şâfiî'nin annesinin de Ezdî olduğu rivayet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebtî* (nşr. Nâcî Hasan), Beyrut 1408/1988, I, 54, 95, 133, 138, 328, 334, 343, 468, 470, ayrıca bk. İndeks; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 233-237; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 267, 337, 351; IV, 241; Belâzûrî, *Fütâh* (Fayda), s. 20-22; a.mlf., *Ensâb*, I, 14, 23, 29, 35, 47, 136, 193, 384, 532; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 215, 243, 266, 330, 371, 377, 473, 484; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 197-199; İbn Saîd El-Endelûsi, *Nesvetü't-tarab fi târîhi Câhiliyyeti'l-'Arab* (nşr. Nusret Abdurrahman), Amman 1982, I, 188 vd.; Hemdânî, *Şifatü Cezteti'l-'Arab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), Riyad 1397/1977, s. 60, 66, 67, 77, 117, 119, 147, 187, 197, ayrıca bk. İndeks; Nûveyri, *Nihâyeti'l-ereb*, II, 311-320; Elmalılı, *Hak Dîni*, İstanbul 1971, VI, 3956 vd.; Hamîdüllâh, *İslâm Peygamberi* (Mutlu), I, 335-338; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arab Tarihi ve Câhiliyye Çağı*, Ankara 1971, s. 61-62, 95; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), X, 114-121; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ilî'l-'Arab*, Beyrut 1982, I, 15-18; Mustafa Fayda, *İslâmîyet'in Güney Arapistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 20, 23, 53, 61 vd., 117-118, 129, 132-133; İbrâhim Ahmed el-Makhâffî, *Mu'cemü'l-müdüni'l-kabâ'ilî'l-Yemeniyye*, San'a 1985, s. 19-20; Mustafa Murad ed-Debbâg, *el-Kabâ'ilî'l-'Arabiyye ve selâ'il-lühâ ft bilâdînâ Filistîn*, Beyrut 1986, s. 162-167; Semîr Abdürrezzâk el-Kutb, *Ensâbü'l-'Arab*, Beyrut, ts., s. 140-152; M. Ahmed Câdelmevâ Beg v.dgr., *Eyyâmü'l-'Arab fil-Câhiliyye*, Kahire 1361/1942, s. 120; Reckendorf, "Ezd", İA, IV, 430; G. Strenzok, "Azd", EI² (Ing.), I, 811-813.

HÜSEYİN ALGÜL

EZDÂD (الْإِذْدَاد)

Arapça'da
zıt anlam taşıyan kelimeler.

Ziddin çoğulu olan ezdâd, *bââ* (بغ) "satmak-satin almak" ve cevn "beyaz-siyah, aydınlık-karanlık" gibi karışık anlamlı kelimeleri (antonymie homophones) ifade etmek için kullanılır. Ancak iki ayrı anlamın zıt olabilmesi için her ikisinin de aynı kategoriye girmesi gereklidir (meselâ açık-kapalı, kötülük-iyilik). Arap dilcilerinin birçoğuna göre ezdâd müsterek (es sesli, homonyme; lafları aynı, mânaları başka yahut iki veya daha fazla mânası olan) kelimelerin ayrı bir sınıflını teşkil eder. Şu farkla ki eş sesli kelimeler fonetik bakımdan birbirinin aynı oldukları halde iki veya daha çok mânaya eşit biçimde delâlet ederler (meselâ ayn: 1. "delik, göz, göze, pınar, ayın harfi"; 2. "altın"; 3. "casus"). Halbuki ezdâdin birbirinin aksi olmak üzere doğrudan doğruya iki anlamı vardır. Yalnız Ebû't-Tayyib el-Lugavî (ö. 351/962) coğunuğu oluşturan bu görüş sahiplerinden farklı düşünmekte ve zıt anlamlı kelimelerin bu gruba girmedğini söylemektedir.

Öte yandan Arapça'da ezdâdin gerçekten bulunup bulunmadığı da tartışma konusudur. Bu hususta ortaya atılan görüşler iki grupta toplamak mümkündür. 1. Ezdâdin varlığını kabul etmeyenlere göre kelimelerin ifade ettiği zıt anamlardan biri aslında mevcut olmayıp sonradan ortaya çıkmıştır. Aksi takdirde bu tür kelimelerin bulunduğu cümlelerin gerçek mânalarını anlamak imkânsızlaşır; dolayısıyla karşılıklı anlaşma güçleşir ve böylece dil bir anlaşma vasıtası olmaktan çıkar. Bu görüşü savunanların başında, Şerîhu'l-Fâsih adlı eserinde Arapça'da ezdâdin bulunmadığını ileri süren, hatta bu maksatla *İbtâ-i-lü'l-ezdâd* adında bir de kitap yazdığını söyleyen İbn Dürüsteveyh (ö. 345/956) gelmektedir. 2. Ezdâdin varlığını kabul edenleri de üç grupta toplamak mümkündür. a) Arapça'da başlangıcından beri zıt anlamlı kelimelerin olduğunu ileri sürenler. Bu görüşü, konuya ilgili eserleri olan müelliflerden başka İbn Fâris (ö. 395/1004) ve Süyûtî de savunmuştur. İbn Fâris buna dair bir kitap kaleme alarak orada delillerini sıraladığını bildirmekte, ancak kitabı adını belirtmemektedir. b) Ezdâdin lehçeler arası

anlam alışverişi sonucunda ortaya çıktığına inananlar. Bu kanaatte olan dilcilere göre zıt anlamlı kelimeler vardır; ancak bunlardaki zıtlık aynı kelimenin değişik lehçelerde farklı biçimlerde kullanılmasından kaynaklanmıştır ve olay şöyle gelişmiş olmalıdır: Çeşitli çalışmalarla ilk defa kabilelerden kelimeler toplanırken bunların hangisinin hangi kabileye ait olduğunu işaret edilmiştir. Daha sonra bir araya getirilen kelimelerden bir kısmının zıt anamlar taşıdığı görüldü ve hazırlanan sözlüklerde sadece bazlarının kabilesi belirtildiği için sonucta zıt anlamlı kelimelerin bulunduğu kanaatine varıldı. Meselâ hem "beyaz" hem "siyah" anlamına gelen cevn kelimesi, lehçeleri farklı iki kabilenin birbirile teması neticesinde bu mânaların ikisini birden kazandı. c) Zıt anlamlı kelimelerin sonradan oluşturduğunu kabul edenler. Bu dilcilere göre bu tür kelimeler her ne kadar şu anda var gibi görünyorsa da bunların asılları yine tek mânaya dayanmaktadır. Zamanla dil zenginleşince anamlarda meydana gelen gelişmelerden dolayı bir kısım kelimeler zıt anamlar kazanmıştır.

Genel olarak Arapça'da varlığı kabul edilen ezdâdin ortaya çıkışını dil âlimleri bazı sebeplere bağlamışlardır (bk. M. Hüseyin Âl-i Yâsîn, *MMîr*, XXXV/2, s. 336-343). Bunların başlıcaları şunlardır: 1. Lehçe farklı. Buna göre, ezdâddan kabul edilen kelimelerin birçoğu yukarıda "b" şıklıkta açıklanan yolla meydana gelmiştir. Meselâ *südfé* kelimesi Temîm kabilenin "karanlık", Kays kabilenin "ışık" mânasında; *lemeke* kelimesi Ükayl kabilenin "yazdı", Kays kabilenin "sildi" mânasında kullanılmıştır. 2. Ezdâdin doğmasında kelimelerin şekillerinde meydana gelen değişikliğin önemli etkisi olduğu ileri sürülmekte ve bu değişiklikte bazan *tashîf*^{*}, bazan da tahrifin rol oynadığı tahmin edilmektedir. Meselâ hem "okudu" hem "yazdı" mânasına gelen *zebere* kelimesinin Arapça'daki asıl anlamı "yazdı" iken "okudu" mânası Farsça *peltek zâ* (zâi) ile yazılan *zebereden* alınmadır. Ancak zamanla *peltek "z"* sesi keskin "z" sesine dönüp bu kelimeler aynı harflerle yazılıncaya ortaya iki zıt mânası olan bir kelime çıkmıştır. Aynı şekilde hem "gizledi" hem "açıkladı" anlamındaki eserre *filli* aslinde "gizledi" mânasındadır. Bu kelime *eserre* ile ("açıkladı") karıştırılıp şîn sesi sîn sesine dönüştürülünce iki ayrı mâna ifade eder

hale gelmiştir. 3. Zamanla dilin gelişmesi sonucu kelimelerin hakiki mânaları yanında mecazi mânalar da ortaya çıkmış ve bunların bir kısmı hakiki mânanın aksını ifade edince kelime ezdâd dan sayılmıştır.

Bu şekilde Arapça'dan başka dillerde bulunmayan ezdâd konusu üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Filolojiye dair eserlerde, meselâ Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm'ın (ö. 224/838) *el-Ğârîbü'l-muşânef*, İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-kâtib*, Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin *Fıkhi'l-luğâ ve ħaṣâd'išü'l-'Arabiyye* ve İbn Sîde'nin *el-Muhaṣṣâṣ*'ında ezdâda ayrılan fasıl veya bablardan başka bu konuya ilgili otuzdan fazla müstakil eser yazılmıştır (geniş bilgi için bk. Ahmed Şerkâvî İkbal, s. 295-301; M. Hüseyin Âl-i Yâsîn, *MMîr*, XXXV/2, s. 331-335). Bu eserlerin başlıcaları şunlardır: 1. Kutrub (ö. 206/821), *el-Ezdâd* ([Inş. Hans Kofler], *Islamica*, 1931, V, 241-284, 385-461, 493-544). 2. Asmaî, *Kitâbü'l-Ezdâd* ([Inş. August Haffner, nâşirin *Şelâsetü kütüb fi'l-ezdâd*'ı içinde], Beyrut 1912, s. 5-70). 3. Ebû Muhammed Abdüllah b. Muhammed b. Hârûn et-Tevzezî, *el-Ezdâd* ([Inş. M. Hüseyin Âl-i Yâsîn], Beyrut 1983). 4. İbnü's-Sikkît, *Kitâbü'l-Ezdâd* ([Inş. August Haffner, nâşirin *Şelâsetü kütüb fi'l-ezdâd*'ı içinde], Beyrut 1912, s. 163-220). 5. Ebû Hâtîm es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mâklûb lafzuhû ffî kelâmi'l-'Arab ve'l-müzâlli 'an cihetihî ve'l-ezdâd* ([Inş. August Haffner, nâşirin *Şelâsetü kütüb fi'l-ezdâd*'ı içinde], Beyrut 1912, s. 71-162). 6. Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü'l-Ezdâd* ([Inş. M. T. Houtsma], Leiden 1881; [Inş. Muhammed Abdülkâdir Saîd er-Râfiî — Ahmed eş-Sînkîti], Kahire 1325; [Inş. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim], Küveyt 1960; Beyrut 1407/1987). 7. Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-Ezdâd ffî kelâmi'l-'Arab* ([Inş. İzzet Hasan], I-II, Dîmaşk 1963). 8. İbnü'd-Dehhân, *el-Ezdâd fi'l-luğâ* ([Inş. M. Hasan Âl-i Yâsîn], Bağdad 1963, *Nefâ'i-sü'l-mâhîtât* içinde). 9. Radîyyûddîn es-Sâgânî, *el-Ezdâd* ([Inş. August Haffner, nâşirin *Şelâsetü kütüb fi'l-ezdâd*'ının zeylinde], Beyrut 1913, s. 221-254). 10. Muhyiddîn Münî (ö. 1001/1592), *Risâletü'l-ezdâd* ([Inş. M. Hüseyin Âl-i Yâsîn], *MMîr*, Bağdad 1404/1984, XXXV/2, s. 331-375).

Arapça'da ezdâdin varlığı, sayısı ve gelişmesi eski müellifler kadar çağdaş araştırmacıların da dikkatini çekmiş ve bu konu onlar tarafından da incelenmiştir

(bk. bibl. ve Seyyid Ya'kûb Bekir, II, 108-110; Mansûr Fehmî, II [1935], s. 229-230).

BİBLİYOGRAFYA :

Enbârî, *el-Ezdâd* (nr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Beirut 1407/1987, nâşirin mukaddimesi, I, s. A-C, ayrıca bk. s. 1-3; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-Ezdâd* (nr. İzzet Hasan), Dîmaşk 1963, I, 1-2; Müberred, *Me'ttefaka lafzuh ve'ħtelefe ma'ñâh mine'l-Kur'âni'l-mecîd*, Kahire 1350, s. 2-3; İbn Fâris, es-Šâhibî, Beirut 1984, s. 201-202; İbn Sîde, *el-Muhaṣṣâṣ*, Beirut 1398/1978, IV/13, s. 258-266; Süyûtî, *el-Mûzhîr*, I, 387-402; Muhammed b. Bedreddin el-Münî, *Risâletü'l-ezdâd* (nr. M. Hüseyin Âl-i Yâsîn, *MMîr*, XXXV/2 [1404/1984] içinde), nâşirin mukaddimesi, s. 231-249; Keşfî'z-zunân, I, 115-116; Bağdat Mehmed Fehmî, *Târîh-i Edebiyyât-i Arabîyye*, İstanbul 1332, s. 153-154; Sezgin, GAS, VIII, 66, 73, 89-90, 94, 133, 153, 177-178; Muhammed el-Antâkî, *el-Vecîf fî fıkhi'l-luğâ*, Beirut 1969, s. 394-398; Hüseyin Küçükkalay, *Kur'ân Dili Arapça*, Konya 1969, s. 198-204; Seyyid Ya'kûb Bekir, *Nûşşâf fî fıkhi'l-luğâ*, Beirut 1970, II, 103-237; Mustafa Sâdîk er-Râfiî, *Târîhü'l-'Arab*, Beirut 1394/1974, I, 196-200; M. Hüseyin Âl-i Yâsîn, *el-Ezdâd fi'l-luğâ*, Bağdad 1394/1974; a.mlf., "Risâletü'l-ezdâd li-Muhammed Cemâlîddîn b. Bedreddîn el-Münî", *MMîr*, XXXV/2 (1404/1984), s. 331-343; Ma'âl-Mektebe, s. 298-299; Ahmed Şerkâvî İkbal, *Mu'cemü'l-me'âcîm*, Beirut 1407/1987, s. 293-301; Mîşâl Âsî — Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufaṣṣal fi'l-luğâ ve'l-edeb*, Beirut 1987, I, 423-425; Siddîk Hasan Han, *el-Bûlga fî usâli'l-luğâ* (nr. Nezîr M. Mektebî), Beirut 1408/1988, s. 340-342; Mansûr Fehmî, "el-Ezdâd", *MMLA*, II (1935), s. 228-244; Muharrem Çelebi, "Arapça'da Ezdâd Meselesi", *DÜFD*, IV (1987), s. 35-50; D. Reig, "Antonymie des semblables et corrélation des opposés en arabe", *BEO*, XXIV (1971), s. 135-155; [G.] Weil, "Ezdâd", *IA*, IV, 431-433; a.mlf., "Addâd", *EI*² (ing.), I, 184-186; Abdülfettâh Bedevî, "el-Ezdâd", *DMî*, II, 295-303.

MUHARREM ÇELEBÎ

- Γ EZDİ, İsmâîl b. İshak
(bk. CEHDAMÎ).
- Γ EZDİ, Yezîd b. Muhammed
(بِيْزَدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَرْدِيْ)
- Ebû Zekeriyyâ (Ebû Zekve)
Yezîd b. Muhammed b. İyâs el-Mevsîlî el-Ezdî
(ö. 334/945-46)

Musullu tarihçi ve muhaddis.

Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Kadılık yaptığı bilinmeye beraber hangi şehirde ve hangi tarihlerde bu görevde bulunduğu tesbit edilememiştir. Ezdî, Muhammed b. Ah-

med b. Ebû'l-Müsennâ el-Mevsîlî, İshak b. Hasan el-Harbî, Ubeydullah b. Gannâm, Ali b. Hasan el-Kattân, Hasan b. Saîd b. Mîhrân, Mutayyen el-Hadramî ve diğer bazı muhaddislerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Muzaffer b. Muhammed et-Tûsî, İbn Cümey' el-Gassânî ile Nasr b. Ebû Nasr et-Tûsî ve Ebû'l-Hasan b. Câmi' rivayette bulunmuşlardır. Hadiste hâfız olan Ezdî'nin rivayet ettiği hadisleri öğrencisi İbn Cümey' el-Gassânî *Mu'cem*'inde toplamıştır.

Ezdî cesur bir âlim olup Abbâsîler devrine yaşadığı halde eserinde onları açıkça tenkit etmiş, halife ve valilerin yaptıkları zulüm ve haksızlıklara yer vermiş, hatta Emevîler'in Abbâsîler'den daha hayırlı bir hânedan olduğunu söylemekten çekinmemiştir.

Eserleri. 1. *Târîhu'l-Mevşîl*. Musul'un tarihi hakkında yazılmış ilk eser olup mahalli tarih yazıcılığının güzel örneklerinden birini teşkil eder. Tamamı üç cilt olan eserin sadece II. cildi günümüze intikal etmiştir. Ezdî, 101-224 (719-838) yılları arasındaki olayları ihtiva eden bu ciltte Musul'da hüküm süren hânedanlar, burada meydana gelen önemli siyasi olaylar hakkında bilgi vermektedir. Musul'da valilik ve kadılık yapanlarla diğer bazı önemli simaların biyografilerini anlatmaktadır. Ayrıca bazı valilerin faaliyetlerinden, bunların Dîmaşk ve Bağdat'taki merkezî hükümetle olan ilişkilerinden, halifelerin Musul'un yönetimiyle ilgili düşüncelerinden, şehrin mâruz kaldığı felâketlerden, Musul ve civarına yelenen Yemenli kabilelerin ensâbından, siyasi sahadaki etkinlikleri ve savaşlardaki kahramanlıklarından, bu kabilelere mensup ünlü simaların bahseder. Müellif eserini esas itibarıyle Musul'un tarihine tahsis etmekle beraber Abbâsî ihtilâli, zindikaların Halife Mehdi-Billâh ve Hâdî-İlelhak zamanındaki faaliyetleri, doğuda ve kuzeyde meydana gelen çeşitli savaşlar, Mu'tasim-Billâh devrindeki Türk nüfuzu ve Muhammed b. Hâmid et-Tûsî'nin Bâbek el-Hürremî ile savaşması gibi hususlardan da bahseder. Ezdî birçok konuda Taberî'nin *Târîh*'ini esas almış ve onun tesirinde kalmıştır. Bununla beraber Taberî'nin ve diğer tarihçilerin kaydettiği birçok önemli olaya eserinde yer vermemiştir. Abbâsî Halifesî Ebû Ca'fer el-Mansûr'un amcası Abdüllah b. Ali'ye yazdığı eman mek-